

הריאיון עם האל במשכן ובמקדש

תקציר

על-פי המאמר של האדריכל מיכאל חיוטין ('משכן אהל מועד – שחזור אחר'), **אהל מועד** (העשוי יריעות בלבד) שימש 'מבוא' **למשכן העדות**, המורכב משני חלקים (שווים בארכם ל'מבוא'): **קדש-הקדשים והקדש. אהל מועד** זה – בהעדר כל כלי שרת בתוכו – נראה לנו, כי נועד להיות מקום התוועדות, גם למי שאינם כהנים ולויים. כגון: משה, מרים, יהושע וכל נשיאי ישראל.

על יסוד הנחה זו, אנו משערים, כי משהורם **מסך האהל** (בחזית) מעל עמודיו – בימי חג ומועד (ההתוועדות בזמן) – נתגלו **כלי-הקודש** לעיני-העם. סביר להניח, כי ריאיון זה עם האל נתקיים, בעת שהעם כולו נתכנס, **בחצר המשכן** (ההתוועדות במקום), כדי להשתתף בריטואל של הקרבת הקרבנות (על גבי המזבח החיצון) – לקול תרועת החצוצרות.

מקורות מקראיים ובת-מקראיים וכן מסורות של תנאים (המקבלים את אישורם ממקורות חיצוניים בני התקופה) – מלמדים, כי חווית **הריאיון** נתקיימה במקדש, בירושלים, הן בתקופת הבית הראשון והן בתקופת הבית השני (במיוחד – בעת העלייה לרגל).

מבוא

מאמר זה, ברוחו של די"ר שלמה חריר ז"ל, מנסה לשלב דיסציפלינה מתמטית-הנדסית עם דיסציפלינה פרשנית-מחקרית, דהיינו: אנו מבקשים, על-פי מאמר של האדריכל מיכאל חיוטין¹ – המתבסס על מתן משמעות הנדסית ומספרית לכתוב בפרשת הקמת משכן אהל העדות² – לתת משמעות היסטורית ותאולוגית להצעתו, כי **אהל מועד** שימש 'מבוא' **למשכן-העדות**,³ המורכב **מקדש-הקדשים ומן הקדש**.

מילות מפתח: משכן; אהל-מועד; קדש-קדשים; קדש; עלייה לרגל; ריאיון; מבוא; ידות; קרשים משולבים; קרבנות; תפילה; שלמה המלך; עזרא ונחמיה; שמעון בן יוחנן; יוסף בן מתתיהו (יוספוס).

1. מ' חיוטין, 'משכן אהל מועד – שחזור אחר', בית מקרא, קלד (תשנ"ג), עמ' 229-244.
2. שמות כו 17: **שתי ידות לקרש האחד משלבת אשה אל אַחַתָּהּ**.
3. ראו: ש"א ליונשטם, 'משכן ה', **אנציקלופדיה מקראית**, ה, עמ' 533: "הצירופים אוהל העדות ומשכן העדות רומזים בבירור לשני לוחות הברית, שנשמרו בארון העדות שבקודש הקדשים. הלשון עדות נופלת על לשון היוועדות במקראות על קדש הקדשים (שמות כה 22; ל 6). כיוצא בזה נופל לשון היוועדות גם על אהל מועד (שם' כט 42, 43; ל 36; והשווה עם הכתוב בבמ' יז 19, שבו נופלת לשון היוועדות על עדות ועל מועד גם יחד). ... לפיכך מקבלים חוקרים הרבה את מדרש הלשון של הכתוב כמכוון אל משמעו המקורי של השם אהל מועד, המורה מעיקרו, לדעתם, על היוועדות ה' עם נביאו או עם עמו כולו" – כשם שנבאר בהמשך דברינו.

שנתון "lee" – תשע"א – כרך ט"ז

נראה לנו, כי שלושת חלקי המבנה-המקודש נבדלים זה מזה, ברמת קדושתם,⁴ על-פי תפקודם השונה: **קדש-הקדשים** – ובו ארון העדות – אסור עקרונית בכניסת אדם (להוציא משה ואהרן בנסיבות מיוחדות), **הקדש** – ובו כלי-הקדש, אשר ישרתו בהם הכהנים – הם (ולא הלוויים), בלבד, ישמשו בו; ואילו **אהל מועד** – בהעדר כל כלי-שרת בו – נועד להיות מקום התוועדות גם למי שאינם כהנים ולוויים – כגון משה, מרים, יהושע וכל נשיאי ישראל.

על יסוד פרשנות זו, אנו משערים, כי משהורם **מסך האהל** (בחזית) מעל עמודיו – בימי חג ומועד (ההתוועדות בזמן) – נתגלו כלי-הקדש לעיני העם כולו. סביר להניח, כי ריאיון זה עם האל נתקיים בתום מעשה הקרבנות – על גבי המזבח החיצון – בעת שהעם כולו נתכנס, **בחצר-המשכן** (ההתוועדות במקום), לקול תרועת החצוצרות.⁵

בעיוננו שלהלן נבקש לבדוק, תחילה, באיזו מידה ספרי-המקרא מאששים מעמד 'טכנולוגי' ייחודי זה **לאהל מועד** – **כמבוא** במשכן ובמקדש; לאחר-מכן ננסה לבחון את ההשתמעות 'האידיאולוגית' של ההתכנסות הכלל-לאומית **פתח אהל מועד לפני ד'**⁶ בתקופת המשכן; ולבסוף נבקש לראות, באיזו מידה השפיעה התכנסות זו על האספה של העם, אל מול **האולם**, בתקופת הבית הראשון – כפי שהאירועים באים לכלל ביטוי בספרי-המקרא. נשלים את התמונה – בתקופת הבית השני, בעת העלייה לרגל, כפי שהדברים מובאים במקורות בתר-מקראיים.

אהל מועד – המבוא

הצעת האדריכל מיכאל חיוטין "משכן אהל מועד – שחזור אחר", הנזכרת לעיל, מבוססת על פרשנות הכתוב השני בתיאור הצבת קרשי המשכן:

ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עמדים.

עשר אמות – ארך הקרש, ואמה וחצי האמה – רחב הקרש האחד.

שתי ידות לקרש האחד משלבת אשה אל אחתה.

כן תעשה לכל קרשי המשכן.⁷

הצבת הקרשים העומדים, על-פי הפרשנות המקובלת, מתייחסת לכתוב הראשון בלבד: **ואמה וחצי האמה – רחב הקרש האחד**. כאשר כופלים מידה זו **בעשרים קרשים** – יוצרים 'סוכה' בארך של 30 אמה.⁸ קונסטרוקציה זו נשאה, מבפנים, על גבי הקרשים, את **יריעות שש מושזר** – בחינת קישוט (מעין טפט); ואילו מעל המבנה – במרווח לשם אוורור ולשם אור – נמתחו **יריעות עזים** (מעורות מסיביים),⁹ ששימשו מגן מפני שמש, רוחות וגשמים. עליהן נוסף **מכסה לאהל**

4. ראו: מ' הרן, 'המשכן: טאבו מודרג של קדושה', י"מ גרינץ וי' ליוור (עורכים), ספר סגל, ירושלים תשכ"ה, עמ' 33-41.

5. ראו: במדבר י' 10: **וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם.**

6. כדברי הכתוב (שמות כט 42-43): **עלת תמיד לדתיתכם פתח אהל מועד, לפני ד', (כ) אשר אועד לכם שמה, לדבר אליך שם, ונעדת שמה לבני ישראל – ונקדש בכבדי.**

וראו: מ' הרן, 'מקדש, בתי מקדש בישראל', אנציקלופדיה מקראית, ה, עמ' 324.

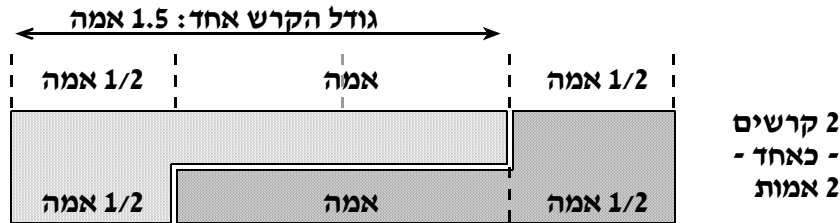
7. שמות כו, 15-17; ובמקביל לו, 20-22 בשינוי קל: **שתי ידות לקרש האחד משלבת אחת אל אחת.**

8. ראו: ליונשטם (לעיל הערה 3), עמ' 538-541.

9. אולי על שם יריעות העזים, המתוחות על גבי 'הסוכה' מעץ, נקרא המבנה כולו **משכן** – מלשון משכא = עור – על-פי (תהלים קכו 10) **נשא משך הזרע**. משמע נוסף: על שם הכתוב (שמות כה 8): **ועשו לי מקדש, ושכנתי בתוכם.**

עורות אֵילם מאדמים, ומכסה עורות תחשים – מלמעלה – לסמן ולציין (למסתכל מרחוק), כי לפניך מבנה ייחודי – מקודש.

הצעת 'השחזור האחר' של חיוטין מתבססת על האמור בכתוב השני, המגדיר את הצבתם ההדדית של הקרשים: **שתי ידות לקרש האחד – משלבת אשה אל אחתה. שתי ידות – בחינת שני חלקי רוחב הקרש (שני שלישים מן הרוחב)¹⁰ משלבות – מחברות זו לזו במעין חפיפה¹¹ – באופן הבא:**

בדרך שילוב זו, שני קרשים של אמה וחצי, יצרו יחידה של שתי אמות – במקום שלוש אמות, כשהם בסמיכות זה לזה.¹² על-פי חישוב זה אורך 'סוכת' הקרשים לא היה אלא עשרים אמות: עשר אמות – ליחידת קדש הקדשים, ועשר אמות – ליחידת הקדש. בין שתי היחידות – הפרדה הפרוכת, ואילו **מסך המשכן** הפריד בין הקדש ובין **אהל מועד** (במשמעותו המצומצמת): יחידה שלישית זו, אף היא באורך של עשר אמות, הייתה עשויה אך ורק יריעות שש משזר מבפנים – **יריעות עזים** מתוחות מעל. עודף יריעות העזים (שמספרן היה אחת-עשרה), כדברי הכתוב: **וסרח העדף ביריעות האהל חצי היריעה העדפת – תסרח על אחורי המשכן** (כו 12); ואילו את העודף בחזית המשכן – **וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל** (כו 9). חיוטין משער:¹³ **"...שְׁבַמְכָפְלַת הקדמית, ניתן להעביר מוט, אשר יאפשר הרמה של הכיסוי ותלייתו כסכך על העמודים החיצוניים ... הצד הקדמי מיועד להרמה כדי לאפשר כניסה למשכן..."**

לפי הצעת חיוטין, היחידה השלישית הקדמית – **אהל מועד – שְׁמֹשָׁה 'מבוא' למשכן-העדות¹⁴** – שתי היחידות הפנימיות.¹⁵ מפאת דרגת קדושתה הנמוכה – נאמר: (ויקרא טז 23-24) **ובא אהרן**

10. ידות במשמעות של חלקים משלם. ראו: בראשית מז 24: **וגתתם המישית לפרעה, וארבע ידות יהיה לכם**. וראו: נחמיה יא 1; שמ"ב יט 44; מל"ב יא 7; בראשית מג 34; דניאל א 20. וראו: תוספתא מנחות ט, י ובבלי, סנהדרין יג ע"א ועוד.
11. זאת – לעומת האמור לגבי היריעות (שמות כו 3) **חברת אשה אל בלא השילוב – אלא ישירות (שם, 6) וחברת את היריעת אשה אל אחתה – בקרשים**.
12. בדרך שילוב זו – כל קרש, כשלעצמו, היה קל יותר לנשיאה; ושני הקרשים המחוברים זה לזה, בדרך זו, היו יציבים יותר.
13. חיוטין (לעיל הערה 1), עמ' 234.
14. מעניינת הקבלת **האהל למבוא** בדה"א ט 19-20: **ושלום ... ואחיו לבית אביו הקרחים – על מלאכת העבדה שְׁמֹרֵי הספים לאהל – ואבתיהם על מחנה ד' שְׁמֹרֵי המבוא: ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפני ד' עמו**. לפנינו מסורת קדומה, הנוקקת לפינחס בן אלעזר, ולפיכך שומרת על המושגים: **אהל ומבוא**.
15. ראו: הרן (לעיל הערה 4). על-פי ויקרא טז 16-18: **וכפר על הקדש ... וכן יעשה לאהל מועד ... וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש ... ויצא אל המזבח אשר לפני ד' וכפר עליו**. שלוש כפרות: לקדש, לאהל-מועד ולמזבח, כמפורש בסיום (פסוק 33): **וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד, ואת המזבח יכפר**.

שנתון "jke" – תשע"א – כרך ט"ז

אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בב'או אל הקדש והניחם שם. ורחץ בשרו במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עלתו ואת עלת העם וכפר בעדו ובעד העם.

באהל מועד זה, כמבוא, נצטווה אהרן (שמות כז 21): להעלות נר תמיד – באהל מועד – מחוץ לפרכת אשר על הַעֲדָת, יֵעָרַךְ אֶתֹּו אַהֲרֹן וּבְנָיו, מֵעֶרְבַּ עֵד בִּקְרָ, לִפְנֵי ד'. חקת עולם לד'רתם מאת בני ישראל.

זאת – ועוד: אהל מועד זה שימש מקום התוועדות של משה עם האל (במדבר ז 89): ובב'א משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מִדְבַר אֱלֹו מֵעַל הַכַּפְרֹת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדוּת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרוֹבִים – וידבר אליו.

ואכן, באהל מועד, כמבוא, נועד משה עם זקני-העם (במדבר יא 16): ויאמר ד' אל משה: אֶסְפֶּה-לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי-יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר יֹדְעֹת, כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשִׁטְרֵיו – ולקחת אתם אל אהל מועד, והתיצבו שם עמך.¹⁶

התוועדות זו, באהל מועד, של מי שאינם כהנים, מצביעה על אופיו המיוחד של מבנה המשכן – כבית ייחודי לאלהי-ישראל. המבנה הצנוע והפתוח אמור היה להיבדל מן המבנה המפואר של "מקדש מלך" – כמצוי, בכל העמים, באותה תקופה:¹⁷ מקדש, שנבנה מאוצר-המלך – לצורכי המלך-האל או המלך-הכהן; מקדש אפוף מסתורי – שֵׁעִין אדם, מפשוטי העם, לא תשזפנו. לעומתו, המשכן, נבנה מנדבת העם (שמות כה 2): דבר אל בני ישראל, ויקחולי תרומה: מאת כל איש, אשר ידבנו לבו, תקחו את תרומתי ... (ח) ועשולי מקדש – ושכנתי בתוכם.

המשכן לא נועד אפוא לשם התוועדות האל עם משה (המלך-השופט) בלבד, אלא היה זה המקום, אשר בו מתוועד העם עם אלהיו בחצר המשכן – מקומו של המזבח החיצון – כאמור בהמשך (כט 42-46): עלת תמיד לד'רתיכם – פתח אהל מועד, לפני ד', אשר אועז לכם שמה – לדבר אליך שם. ונעדתני שמה לבני ישראל – ונקדש בכבדי ושכנתי בתוך בני ישראל, והייתי להם לאלהים.¹⁸ וידעו, כי אני ד' אלהיהם ...

מקומם המרכזי של העדה וזקני-ישראל, בעת העבודה לד' במשכן – בא לכלל ביטוי בעת חנוכתו (ויקרא ח 5-1):

וידבר ד' אל משה לאמר: קח את אהרן ואת בניו אתו ... ואת פר החטאת ואת שני האילים ואת סל המצות – ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד. ויעש משה כאשר צוה ד' אתו, ותקהל העדה אל פתח אהל מועד. ויאמר משה אל העדה: זה הדבר אשר צוה ד' לעשות. (רש"י הדברים, שתראו, שאני עושה לפניכם, צוני ה' לעשות).

העדה שותפה לעבודת אהרן ובניו הכהנים בהתייצבותה פתח אהל מועד. כך מפורשים הדברים בעת חנוכת המשכן (שם ט 1-24):

ויהי ביום השמיני קרא משה ולאהרן ולבניו ולזקני ישראל. ויאמר אל אהרן:

וראו: במדבר ג 25: ומשמרת בני גרשון באהל מועד המשכן והאהל. ובהמשך ד 25: ונשא את יריעת המשכן ואת (יריעות) אהל מועד.

16. אל אהל מועד, כמבוא, נקראו: מרים ואהרן (במדבר יב 4); שם התייצב יהושע (דברים לא 14-15): לכאן לקחו את הזהב מאת שרי האלפים והמאות – וַיָּבֵאוּ אֹתוֹ, אל אהל מועד, זכרון לבני ישראל, לפני ד' (במדבר לא 54).

17. ראו: ש' ייבין, 'מקדש, מקדשים במזרח הקדמון', אנציקלופדיה מקראית, ה, עמ' 308-321.

18. מקביל לאמור בפתח הדברים (כה): ועשו לי מקדש – ושכנתי בתוכם. וראו הערה 8 שם, עמ' 535.

קח לך עגל ... ואל בני ישראל. . . קחו שעיר עזים ... כי היום ד' נראה אליכם. ויקחו את אשר צוה משה אל פני אהל מועד – ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ד'.

ויאמר משה: זה הדבר אשר צוה ד' תעשו (במדויק – לעיני בני ישראל) – ויקרא אליכם כבוד ד' ... וישא אהרן את ידו אל העם (כדי) ויברכם (אחר ש) וירד מעשות החטאת והעלה והשלמים (ולא נענה). ויבא משה ואהרן אל אהל מועד (המבוא!) – ויצאו ויברכו את העם. (ורק אז) ויקרא כבוד ד' אל כל העם. ותצא אש מפני ד' ותאכל על המזבח את העלה ואת החלבים, ויקרא כל העם – וירנו ויפלו על פניהם.

מסתבר, כי אהרן מנסה להכניס, מיוזמתו, את מרכיב הברכה-התפילה לתוך טקס הקרבת הקרבנות – בלא שנצטווה, ולפיכך – לא נענה, אך ברכת משה ואהרן באהל מועד מתקבלת ותפילתם נענית בהתגלות כבוד ד'.¹⁹

מחזה זה של ראיית אלהים בעת ההתכנסות אל פני אהל מועד – יבוא לכלל ביטוי בעת העלייה לרגל אל המקום אשר יבחר – מצוות הריאיון בלשון חז"ל.²⁰ כדברי הכתוב (שמות כג 17 - לד 23): **שלוש פעמים בשנה יקרא כל זכורך את פני האדן – ד', אלהי-ישראל.** (דברים טז 16) – במקום אשר יבחר ... **ולא יראה את פני ד' ריקם.** במעמד חגיגי זה, בשלושת הרגלים, מתוועד העם עם אלוהיו בשמחה, המלווה בנגינה, כדברי הכתוב (במדבר י 10):

וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חַדְשֵׁיכֶם ותקעתם בחצצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם – והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם, אני ד' אלהיכם.

האם נתקיים מעמד מעין זה בתקופת הבית הראשון ובתקופת הבית השני?

'המבוא' בימי בית ראשון

החלוקה המשולשת של דרגות הקדושה במשכן כהצעת חיוטין – קדש-קדשים, קדש, אהל מועד (מבוא) – משתקפת גם במקדש שבנה שלמה (ובמקדש העתידי של יחזקאל): **אולם** (מבוא), **היכל**, ו**דביר**.²² **האולם**, בדומה לאהל מועד, שימש **מבוא**, אשר אליו רשאים היו להיכנס גם מי שאינם כהנים, ובמיוחד – מלכים. לפתחו של האולם נתכנס גם העם – באירועים חגיגיים – כפי שניווכח מן האמור בספר מלכים (ובמקביל בספר דברי הימים).

ואכן שלמה המלך חוגג את חנוכת המקדש – בהכנסת ארון ברית ד' – ברוב-עם; ובחג הסוכות – חג המנוחה והנחלה בארץ²³ – כדברי הכתוב (מל"א ח 11-1):

אז יקהל שלמה ... ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האֲתָנִים בחג, הוא החדש השביעי ... ויהי בצאת הכהנים מן הקדש, והענן מלא את

19. לכל האירוע-ראה נ' אררט, **הדרמה במקרא**, ירושלים תשנ"ז. סיפור מאורעות "ביום השמיני" כדרמה, עמ' 105-119.

20. ראו: פאה א, א (וכן בירושלמי): אלו דברים, שאין להם שיעור: הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה.

21. פשט הכתוב בבנין קל: יקרא. הניקוד יקרא בא להרחיק מן ההגשמה. וראו: בראשית כב, 14 ותהלים פד 8.

22. ראו: חיוטין (לעיל הערה 1), עמ' 242.

23. ראו: נ' אררט, 'החג-הסוכות – חג המנוחה והנחלה בארץ', שאנן, טו (תש"ע), עמ' 29-44.

בית ד', ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן, כי מלא כבוד ד' את בית ד'. אותה שעה (שם, כב) ויעמד שלמה לפני מזבח ד' נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים ... (נד) ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ד' את כל התפלה והתחנה הזאת – קם מלפני מזבח ד' מכרע על ברכיו וכפיו פרושות השמים – ויעמד ויברך את כל קהל ישראל בקול גדול לאמר.

תפילת שלמה וברכתו בטקס חנוכת המקדש – דומים אפוא למה שראינו בטקס חנוכת המשכן.²⁴

אולם שלמה, חוזר ומודגש בכתובים, ניצב לפני מזבח ד' בלבד – ואינו נכנס כלל אל האולם; כל שכן שלא עשה כמעשה המלך עזיהו (דהיי"ב כו 16-20): וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל בד' אלהיו – ויבא אל היכל ד' להקטיר על מזבח הקטרת ... והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית ד' מעל למזבח הקטרת... .

לעומת זאת, מלכים אחרים, נכנסו אל האולם – המבוא²⁵ – המקום, אשר אולי ניצב בו עמוד מיוחד, לצורך הופעת המלך לפני העם.

וכך מסופר על אופן המלכת יואש בן אחזיה – מי שדודתו יהושבע (מל"ב יא 12-11) ...

ויהי אִתָּה (ב)בית ד' מתחבא שש שנים ... ובשנה השביעית שלח יהוידע ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים ויבא אתם אליו (אל) בית ד'. ויכרת להם ברית וישבע אתם בבית ד' וירא אתם (=להם) את בן-המלך... ויוצא את בן-המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות וימלכו אותו וימשחוהו ויכו כף ויאמרו: יחי המלך!

על מיקום ארועים אלה במבוא – באולם הכניסה לבית ד' – נלמד מהקבלת הכתובים בדברי-הימים ב', כג אל הכתובים במלכים (שם 13-16):

ותשמע עתליה את קול הרצין (=הרצים) (ואת קול) העם – ותבא אל העם (אל) בית-ד'. ותרא, והנה המלך עומד על העמוד, כמשפט²⁶ והשרים והחצצרות אל המלך (=עומדים השרים ובעלי-החצצרות ליד המלך) וכל עם הארץ²⁷ שמח ותקע בחצצרות – ותקרע עתליה את בגדיה ותקרא: קשר קשר!

לעומת זאת, בפרק המקביל (דהיי"ב כג 12-15) נאמר:

ותשמע עתליהו את קול העם הרצים והמהללים את המלך – ותבוא אל העם (אל) בית ד' ותרא, והנה המלך עומד על עמודו במבוא. רוצה לומר: הטקס נערך בבית-ד' – באולם – מקום, שגם מי שאינם כהנים יכולים להימצא. ואכן בסיום הטקס נמסר (מל"ב יא 19): וירידו את המלך מבית ד' – ויבאו דרך שער הרצים (אל) בית המלך, וישב (יהואש) על כסא המלכים.

זאת – ועוד: אל בית ד' – אל המבוא – בא חזקיהו להתפלל בעקבות דברי הנאצה של רבשקה (מל"ב יט 1-14):

ויהי כשמע המלך חזקיהו (את דברי רבשקה) – ויקרע את בגדיו ויתכס בשק – ויבא (אל) בית ד'

24. ראו: א' שביד, סידור התפילה – פילוסופיה, שירה ומסתורים, תל-אביב 2009, עמ' 242-244.

25. ראו: מל"ב טז 18; יחזקאל מו, 2-3.

26. על-פי הנוהל. ראו להלן בימי יאשיהו מל"ב כג 3: ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני ד' ...

27. כאן 'עם הארץ' במשמעות של ההנהגה (האריסטוקרטיה).

ראו: ש' טלמון, 'עם הארץ', אנציקלופדיה מקראית, ו, עמ' 240-242.

... ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראם. ויעל (ל)בית ד' – ויפרשהו (לשון יחיד, ר"ל את אחד הספרים, ועיין רד"ק) חזקיהו לפני ד' – ויתפלל חזקיהו לפני ד'.

ולסיום: בימי יאשיהו מתגלה ספר-תורה לשליחו של המלך, שפן הספר (שאינו כהן), בבית-ד', דהיינו, לפי הצעתנו, במבוא (מל"ב כב 3-11):²⁸

ויהי בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו שלח המלך את שפן בן אצליהו בן משלם הספר (אל) בית ד' לאמר: עלה אל חלקיהו הכהן הגדול ויתם (= צווה עליו שיתיד) את הכסף, המבוא (אל) בית ד', אשר אספו שמרי הסף מאת העם ... ויאמר חלקיהו, הכהן הגדול, על (=אל) שפן הספר: ספר התורה מצאתי (ב) בבית ד' – ויתן חלקיהו את הספר אל שפן ויקראהו. ויבא שפן הספר אל המלך וישב את המלך דבר (=דיווח לו)... ויגד שפן הספר למלך לאמר: ספר נתן לי חלקיהו הכהן ויקראהו שפן לפני המלך. ויהי כשמע המלך את דברי ספר-התורה ויקרע את בגדיו ... (כ"ג, א) וישלח המלך ויאספו אליו (את) כל זקני-יהודה וירושלם – ויעל המלך (אל) בית ד', וכל איש יהודה וכל ישבי ירושלם אתו, והכהנים והנביאים וכל העם למקטן ועד גדול. ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית, הנמצא (ב)בית ד'. ויעמד המלך על העמוד (המוכר לנו מתיאור הכתרת יואש²⁹ (דהיי"ב כג 13): והנה המלך עומד על עמודו – במבוא). ויכרת את הברית לפני ד' ... להקים את דברי הברית הזאת, הכתבים על הספר הזה – ויעמד כל העם בברית.³⁰

הראיון בימי בית ראשון

נראה לנו אפוא לשער, כי כמו שאהל מועד הוא המבוא במשכן – כן האולם במקדש שבנה שלמה הותר בכניסת זרים (שאינם כהנים), והוא שימש מקום התוועדות לראשי-העם (משה או המלכים), ובמיוחד – בעצרות עממיות: בחגים ובמועדים, וכן – בעת חידוש הברית של העם עם אלוהיו. בדרך זו שב ובא לכלל ביטוי הרעיון המרכזי של 'הויתור האלוהי' בהקמת המשכן (שמות כה 8): ועשו לי מקדש – ושכנתי בתוכם.

זאת – ועוד:

מצוות 'הראיון' – העלייה למקום אשר יבחר במועד הנבחר יצרה התוועדות של הפרט ושל הכלל עם האל במקום אחד ובזמן אחד. בעקבות הצהרת שלמה בעת חנוכת המקדש (כפי שראינו לעיל) הפך המקום לבית-תפילה (ח 28-53):

...להיות עינך (=עיניך) פתחת אל הבית הזה לילה ויום – אל המקום אשר אמרת: יהיה שמי שם – לשמע אל התפלה, אשר יתפלל עבדך במקום הזה. ושמעת אל תחנת עבדך ועמדך ישראל, אשר יתפללו אל המקום הזה ... וגם אל הנכרי, אשר לא מעמדך ישראל הוא ... למען ידעו כל עמי הארץ את שמך ליראה אתך כעמדך ישראל ולדעת, כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי...

28. לכל הסיפור – מקבילה בדהי"ב לד.

29. מל"ב יא 14 = דהי"ב כג 13.

30. מעניין עוד לציין, שהמלך צדקיהו מזמין, את ירמיהו הנביא לפגישה חשאית (ירמיהו לה 14): וישלח המלך צדקיהו ויקח את ירמיהו הנביא אליו אל מבוא השלישי[ם] אשר בבית ד' – האפשר, כי המכוון ל'מבוא', שניצב עליו המלך במעמד השלישים, אצל העמוד? ראו: מל"ב ז 17, 2: השליש אשר למלך נשען על ידו.

וכדברי הנביא המנחם (ישעיה נז 7): והביאותים אל הר קדשי, ושמחתים בבית תפלתני – עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי, כי ביתני – בית-תפלה יקרא לכל העמים.

הריאיון בימי בית שני

נותר לנו עתה לברר כיצד נתפס ייעודו של בית-המקדש בימי הבית השני בעיני העם: בעת בניינו בימי זרובבל, לעת שיפוצו בימי החשמונאים, ועם בניינו המפואר בימי הורדוס.

ספר עזרא מביא, בפתיחתו, את המכתב המלכותי מטעם כורש, הקורא (א 1-4)

...מי בכס מכל עמו – יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם אשר ביהודה ויבן את בית ד', אלהי-ישראל, הוא האלהים אשר בירושלם. וכל הנשאר מכל המקומות, אשר הוא גר שם – ינשאוהו אנשי מקומו בכסף וזזהב וברכוש ובבהמה – עם הנדבה לבית האלהים אשר בירושלם.

כמו במשכן, כך גם הבית החדש, אמור להיבנות בנדבת העם, וזו אכן באה – כמובא בסמוך (פס' 5-6):

ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלויים לכל העיר האלהים את רוחו לעלות לבנות את בית ד' אשר בירושלם. וכל סביבתייהם חזקו בידיהם בכלי כסף, זזהב, ברכוש ובבהמה ובמגדנות – לבד על כל התנדב – כאמור בהצהרת כורש.

הניסיון הראשון לייסוד הבית נכשל, כפי שמתברר מן האמור במסמך (עזרא ה 6-17): פרשגן אגרתא די שלח תתני פחת עבר נהרה ... אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם – ומן אדין ועד כען מתבנא ולא שלם.

[פשתגן האיגרת, אשר שלח תתני פחת עבר נהרה... אז בא ששבצר זה, הניח יסודות של בית האלהים אשר בירושלים, ומאז ועד עתה נבנה ולא נשלם].

ואכן הבית שב ונוסד עם עלות זרובבל בן שאלתיאל וישוע בן יהוצדק – בעבודה משותפת של שניהם – יחד עם הכהנים והלויים וכל העם (ג 10-11): וַיִּסְדּוּ הַבְּנִיִּים אֶת הַיֵּכָל ד' – ויעמידו (=ויעמדו) הכהנים מלְפָשִׁים בחצצרות והלויים בני אסף במצלתים להלל את ד' על ידי (=לפי) הסדר שהנהיג) דויד, מלך ישראל. ויענו בהלל ובהודות לד' כי טוב, כי לעולם חסדו על ישראל. וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל לד' על הוֹסֵד בֵּית ד'.

מושם דגש חזק בפסוקים בתפילת-ההלל וההודיה, כפי שכבר ראינו בספר מלכים ובנבואת הנביא המנחם.

לימים – משנחנך הבית – מתואר (שם ו 15-18):

ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא. ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא דנה במדנה. והקריבו לחנכת בית אלהא דנה תורין ... זכרין ... אמרין ... וצפירי עזין לחטאה על כל ישראל תרי-עשר למנין שבטי ישראל.

[והשלים (=ונגמר) הבית הזה עד יום שלושה עשר לחודש אדר, אשר הוא שנת שש למלכות המלך דריוש, ועשו בני ישראל הכהנים והלויים ושאר בני הגולה (את) חנוכת בית האלהים הזה בשמחה, והקריבו לחנוכת בית האלהים הזה פרים ... אילים ... כבשים ... ושעירי עזים לכפר על

כל ישראל...].

הכתוב מקדים ומספר על השמחה – **בחזרה** – הכללית, לפני שהוא מפרט את הקרבנות, שהועלו לכבוד שבטי-ישראל כולם.

כך גם בחנוכת חומת ירושלים בימי עזרא ונחמיה (נחמיה יב 40-43): **...ותעמדה שתי התודות בבית האלהים ... ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים – וישמחו, כי האלהים שמחם שמחה גדולה, וגם הנשים והילדים שמחו, ותשמע שמחת ירושלים מרחוק.**

הכתוב מבליט את שמחת כלל הנאספים **בבית האלהים**, שבאה, מן הסתם, לכלל ביטוי בנגינה בכלי-שיר.

ואכן, בתקופת עזרא ונחמיה, תפקד המקדש כמקום הקרבת קרבנות – בתודה ובהלל לדי' – באמצעות הכהנים והלוויים בלבד,³¹ שכן זר לא נכנס להיכל ד' פנימה, גם אם היה רם-מעלה כמו **עזרא הסופר**, בתוארו הרשמי, אף שהיה כהן מיוחס, או **נחמיה הפחה**, אשר אולי נתייחס לבית-דוד.³²

הכתוב מציין, כי מיד עם בואו לירושלים – עזרא וכל (עז' ח 35) **הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עלות לאלהי ישראל פרים שנים עשר על כל ישראל ... צפירי חטאת שנים עשר, הכל – עולה לדי'.** זאת – בדומה לציון: **למנין שבטי ישראל**, בעת חנוכת הבית, בימי זרבלל וישוע.³³

ברם את הדיון הציבורי, בעניין נישואי התערובת – ערך עזרא, כמסתבר, ברחבה שלפני בית האלהים (עז' ט 3-4):

וכשמעי את הדבר הזה – קרעתי את בגדי ומעילי, ואמרטה משער ראשי וזקני, ואשבה מְשׁוּמִים. ואלי יֵאָסֶפו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ... ובהמשך (י 1): וכהתפלל עזרא וכהתנדוֹתוֹ בכה ומתנפל לפני בית האלהים – נקבצו אליו מישראל קהל רב מאד: אנשים ונשים וילדים, כי בָּכו העם הרבה בָּכָה.

רק משהוסכם, בשבועה, באספה ספונטנית זו, לכרות ברית, המחייבת את גירוש הנשים הנכריות (שם, ו): **ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל לשכת יהוחנן בן אלישיב – וילך (=וילך). עי' בפירוש זר-כבוד) שם, לחם לא אכל, ומים לא שתה, כי (היה) מתאבל על מעל הגולה:**

עזרא עוזב את הרחבה הציבורית שלפני בית האלהים, ועובר להתאכסן אצל קרוב-משפחתו הנאמן, יהוחנן בן אלישיב.³⁴ אל רחבה זו שב ומתכנס העם בדחיפות (י 9): **ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימן (ב)ירושלים, לשלשת הימים, הוא חדש התשיעי בעשרים בחדש, וישבו כל העם ברחוב בית האלהים – מרעידים על הדבר ומהגשמים.**

בעיית נישואי-התערובת – בעקבות אספה זו – לא נפתרה אלא באופן חלקי. לפיכך נאלץ עזרא –

31. ראו: עזרא ג 10-11.

32. ראו: נחמיה ו 6: **אתה והיהודים חֲשָׁבִים למרוד, על כן אתה בונה החומה, ואתה הִנֵּה להם למלך. בהמשך (פסוק 11) אנו למדים, כי האיסור על הזר לבוא אל ההיכל תקף היה גם באשר לנחמיה הפחה: ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל – הֲיִי? לא אבוא!** וראו: נ' אררט, **שיבת ציון בהיסטוריוגרפיה בנבואה ובתהלים**, תל-אביב תשל"ז, עמ' 50. ייחוסו של נחמיה בן חכליה בן צדקיה – נמשך אל יכניה בן צדקיה בן יאשיה, מלך יהודה.

33. עזרא ו 17.

34. ראו: אררט (שם), עמ' 37, יוחנן, הבן הצעיר של אלישיב, באמנו של עזרא, אחר שנחמיה ירחיק את ידידו, בכור אלישיב, מן הכהונה הגדולה (נחמיה יג 28), יתמנה יוחנן לכהן גדול (שם, יב 23).

כעבור שנים אחדות – לעסוק בה, בשנית, לאחר שנחמיה השלים את בניית חומת ירושלים. שוב אוסף עזרא את העם ברחבה שלפני בית האלהים, כשהוא מציג נוהג חדש של קריאה בתורה, בציבור, בהתוועדות חגיגית – במקום אשר יבחר (נחמיה פרקים ח-י): **וַיֹּאסְפוּ כָל הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל הַרְחֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמַּיִם.**³⁵ ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה, אשר צוה ד' את ישראל. ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע – ביום אחד לחדש השביעי. ויקרא בו ... **וַיִּפְתַּח עֲזָרָא הַסֵּפֶר לְעֵינֵי כָל הָעָם ... וַיִּבְרַךְ עֲזָרָא אֶת ד' הָאֱלֹהִים וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם: אֲמֵן, אֲמֵן – בַּמַּעַל יְדִיהֶם, וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַד' אֲפִים אֶרְצָה ... וַיִּקְרָא בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים יוֹם בְּיוֹם, מִן הַיּוֹם הַרְאִשׁוֹן עַד הַיּוֹם הָאֲחֵרוֹן, וַיַּעֲשׂוּ חַג שִׁבְעַת יָמִים, וּבְיוֹם הַשְּׁמִינִי – עֲצֵרַת כַּמְּשֻׁפֵּט.**

הרחבה שלפני בית האלהים הופכת למקום התוועדות של כל העם במועדים מיוחדים. לציון מיוחד זוכים חג הסוכות ושמיני עצרת – חג המנוחה והנחלה בארץ, כפי שהוצג בעת חנוכת הבית בימי שלמה.³⁶ באספות הכלליות מוסיף עזרא, מטעמו, נוהג חדש של קריאה בתורת משה – מוסף על מנהג התפילה, הווידי והתהילה לאלהי-ישראל, שכבר הכרנו בתקופת הבית הראשון.

ההתייחסות לבעיית נישואי התערובת באה לכלל ביטוי בהתחייבות, המתקבלת בשיאו של המעמד (נחמיה י 1-31):

וּבְכָל זֹאת אֲנַחְנוּ כְּרִתִּים אֲמָנָה וְכַתְּבִים, וְעַל הַחֲתוּם שְׂרִינוּ, לוֹיָנוּ, כְּהֵנִינוּ ... וְשָׂאֵר הָעָם: הַכְּהֵנִים, הַלְוִיִּם, הַשְּׂוֹעֵרִים, הַמְּשֻׁרְרִים, הַנְּתִינִים וְכָל הַנְּבָדָל (מִטְּמֵאָת) עַמֵּי-אֶרְצוֹת (וְנִלוּוָה) אֵל (שׁוֹמְרֵי) תּוֹרַת הָאֱלֹהִים – נְשִׂיהֶם, בְּנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם – כָּל יוֹדֵעַ מִבֵּין (=כָּל הַמְּסוּגָל לַהֲבִין).³⁷ מַחְזִיקִים עַל אַחֵיהֶם (= תּוֹמְכִים בְּאֲחֵיהֶם) אֲדִירֵיהֶם וּבָאִים בְּאֵלָהּ וּבְשִׁבְעָה לִלְכַת בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים, אֲשֶׁר נִתְּנָה בְיַד מֹשֶׁה עֶבֶד הָאֱלֹהִים, וְלִשְׁמֹר וּלְעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹת ד' אֲדִינֵנוּ וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקָּיו.

ואשר לא נתן בנתנינו לעמי הארץ, ואת בנותיהם לא נקח לבנינו.

נמצא, שעזרא – במעמד התפילה והקריאה בתורה – נותן תוכן נוסף להתוועדות העם בחגים ובמועדים המיוחדים. ברם ההתכנסות – דווקא ברחבה שלפני בית האלהים – מבקשת לציון את זיקת המעמד אל העבודה: הקרבת הקרבנות בשירה ובזמרה, המתקיימת בפנים המקדש, אולם מכוונת אל הקהל המתכנס בחוץ. התמונה, המצטיירת במעמד ייחודי זה, אמורה לבטא את הרעיון הקדום של **ועשו לי מקדש – ושכנתי בתוכם**. שכנת האל, המתגלה בעת הריאיון של העם, בשעה שהוא מתכנס בפתח המקדש בעת העלייה לרגל לירושלים.³⁸

35. בעזרא החיצון (בתוך: הספרים החיצוניים, מהדורת א' כהנא, ת"א 1956) ט, 37-42, בקטע המקביל, הגרסה: **וַיֹּאסְפוּ כָל הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל הַרְחֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמַּיִם שְׁעַר הַמְּקֻדָּשׁ לְמִזְרָח.** גרסה זו מקבילה לאמור בעזרא י 9: **וַיִּשְׁבוּ כָל הָעָם בְּרָחֹב בֵּית-הָאֱלֹהִים.**

מסתבר, שזו היתה הרחבה שממזרח למקדש – המקום שבו ייפגשו "התודות" – בסוף התהלוכה שעם חנוכת החומות (נחמיה יב 37): ועד שער המים מזרח ... (פסוק 40) ותעמדה שתי התודות בבית האלהים.

36. ראו: אררט (לעיל הערה 23).

37. בנים ובנות, המסוגלים להבין את דברי הלוויים, המבינים את העם (נחמיה ח 9).

38. מעט ידוע לנו, מספרי המקרא, על קיום מצוות הריאיון בשלושת הרגלים. במזמורי תהילים אפשר למצוא הדים לקיום מצווה זו. אולם רובם, כמסתבר, מתקופת הבית השני. לפירוט הדברים – ראו: ש' ספרא, **העליה לרגל בימי הבית השני**, תל אביב 1965, עמ' 108-109.

הראיון בספרות הבתר-מקראית

תמונה ציורית של מעמד זה מצוייה בסוף ספר בן-סירא:³⁹

גדול אחיו ותפארת עמו שמעון בן יוחנן הכהן,

אשר בדורו נפקד הבית, ובימיו חזק היכל ...

מה נהדר בהשגיחו מאהל⁴⁰ – ובצאתו מבית הפרכת ...⁴¹

בעטותו בגדי כבוד והתלבשו בגדי תפארת

בעלותו על מזבח הוד וַיְהִי עֲזָרַת מִקְדָּשׁ⁴²

בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות

סביב לו עטרת בנים כשתילי ארזים בלבנון

ויקיפוהו כערבי נחל כל בני אהרן בכבודם

וְאִשֵּׁי ד' בידם נגד כל קהל ישראל

עד פְּלוֹתוֹ לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון ...

אז ידעו בני אהרן הכהנים בחצצרות מקשה

וידיעו וישמיעו קול אדיר להזכיר לפני עליון.

כל בשר יחדו נמְהָרוּ (=מיהרו) ויפלו על פניהם ארצה

להשתחות לפני עליון, לפני קדוש ישראל.

ויתן השיד קולו, ועל המון העריכו נדו.

וירנו כל עם הארץ בתפלה לפני רחום

עד כלותו לשרת מזבח, ומשפטיו הגיע אליו.⁴³

אז ירד ונשא ידיו על כל קהל ישראל

וּבְרַכַּת ד' בשפתיו, ובשם ד' יתפאר

וְיִשְׁנֶנּוּ לנפל שנית העם כלו⁴⁴ מפניו

אף שהיה שמעון בן-סירא שייך למעמד החכמים הסופרים,⁴⁵ הוא ייחס חשיבות רבה לכהונה.⁴⁶

39. מ"צ סגל, ספר בן-סירא השלם, ירושלים תשי"ט, פרק 1, א-לא, עמ' שם-שם.

40. שם, הביאור בעמ' שמד: "מאהל, מאהל מועד, הוא קודש הקדשים" אך הביאור מתבסס על הכתוב בויקרא טז 16: **וכפר על הקדש ... וכן יעשה לאהל מועד ...** בהינת מבוא, כפי שביארנו לעיל.

41. שם, בצאתו מבית קדשי הקדשים.

42. שם, בעמדו על המזבח נתן הדר לכל העורה, שבה עמד המזבח (מ' מדות ה, א).

43. שם, סוף עמ' שמו: לתיאור זה של עבודת המזבח בפ"ח ואילך – יש להשוות את התיאור של העלאת העולה של חזקיה בדה"ב כט-29 (שכנראה משקף את המנהג בימי בעל ס' דבה"י).

44. שם, עמ' שמח. שכטר מציע: **העם כלו פניו**.

45. שם, עמ' 6.

46. שם, עמ' 33.

וכך, אגב תיאור התפעלותו משמעון (השני), הכהן הגדול, אנו מקבלים תמונה של **הריאיון** – המפגש של העם עם **העבודה** במקדש – בימיו: הקרבת הקרבנות, הנגינה והשירה, וכן נפילת-האפיים ההמונית – בעת השמעת השם המפורש, בברכת הכהן הגדול.⁴⁷

ראוי לתשומת-לב, מבחינת הדיון בפתח מאמר זה, שימוש הלשון בביטוי: **מה נהדר בהשגיו** **מאהל ובצאתו מבית הפרכת**.

האהל⁴⁸ בא לציין את **המבוא**, שבחזית במקדש, אשר בעדו **השגיו**⁴⁹ – נשא הכהן הגדול את מבטו אל העם המתכנס בחוץ – **לפני בית האלהים** – פנימה.

בהמשך עושה הכהן הגדול את מעשהו **בעלותו על מזבח הוד**, המצוי **בעזרת המקדש**, מוקף כהנים – **נגד כל קהל ישראל**. לאחר מכן **הריעו בני אהרן הכהנים בחצוצרות** (כאמור בתורה)⁵⁰ ובתגובה: **כל בשר – כל הנאספים – ויפלו על פניהם ארצה**; ובהמשך נאמר – **וירנו כל עם הארץ בתפלה**. בסיום הטקס המרשים – הכהן הגדול **ירד ונשא ידיו על כל קהל ישראל – וברכת ד' בשפתיו**. ובתגובה, בשנית, **וישנו לנפל שנית, העם כלו, מפניו**.

תיאור דומה – מינורי בניסוחו היבש – מצוי במשנה, תמיד ז, א-ב.

א. בזמן שכהן גדול נכנס להשתחוות (בהיכל פנימה), שלשה (כהנים) **אוחזין בו: אחד – בימינו, ואחד – בשמאלו, ואחד – באבנים טובות** (שעל כתפות האפוד מאחוריו).

וכיון ששמע הממנה (על סדר העבודה במקדש) קול רגליו של כהן גדול (ע"י הפעמונים שבשולי המעיל), שהוא יוצא (מן ההיכל בדרכו אל האולם), הגביה לו את הפרכת (שבפתח האולם) – בדרכו אל **מעלות האולם** הנזכרות בהמשך).

(לאחר מכן) **נכנס** (הממונה – להיכל) **והשתחוה – ויצא. ונכנסו (לאחוריו) אחיו הכהנים והשתחוו (בהיכל) – ויצאו**.

ב. באו (כל הכהנים, הנזכרים במשנה הקודמת) ועמדו על **מעלות האולם**...⁵¹ וברכו את העם ברכה אחת (ברכת כהנים – על שלושת מרכיביה) ... במדינה – הכהנים נושאים את כפיהם – ידיהם כנגד כתפותיהם, ובמקדש – על גבי ראשיהן ...

תמונה, המשקפת את השתתפות העם במועד חג הסוכות, בעת שהכהן-הגדול עושה את מעשהו

47. סגל (שם), עמ' שמז: השווה משנה, יומא ו, ג: "והכהנים והעם העומדים בעזרה – כשהיו שומעים שם המפורש, שהוא יוצא מפי כהן גדול, היו כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם".

48. כמו ביחזקאל מא 1.

49. ראו: מ"צ קדרי, **מילון העברית המקראית**, רמת גן תשס"ו, עמ' 206.

(ה) פיקח: ממכון שבתו השגיה אל כל ישרי הארץ (תה' לג 14).

(בן-אדם) התבונן: ריאין אלד ישריחו, אלד יתבוננו (יש' יד 16).

הציץ: משגיה מן החלונות, מציץ מן החרכים (שה"ש ב 9).

50. במדבר י 10.

51. ראו: יואל ב 15-17: **תקעו שופר בציון, קדשו צום, קראו עצרה ... בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים, משרתי ד', ויאמרו: חוסה ד' על עמך, ואל תתן נחלתך לחרפה, למשל במ גוים, למה יאמרו בעמים: איה אלהיהם**.

אם נקבל את ההשערה, כי יואל נתבא בראשית תקופת שיבת ציון – בעת המאבק עם עמי-הארצות – לפנינו עדות על התועדות העם לפני האלהים, ביום צום, בשעה שהכהנים ממלאים בו מקום מרכזי.

לפני בית האלהים, מצויה בכמה מקומות בתלמוד,⁵² ועושה המעשה, על-פי יוספוס בספרו "קדמוניות-היהודים", הוא אלכסנדר ינאי:⁵³

תנו רבנן: מעשה בצדוקי אחד, שניסך על גבי רגליו, ורגמוהו כל העם באתרוגיהן. ואותו היום נפגמה קרן המזבח, והביאו בול של מלח וסתמוהו, לא מפני שהוכשר לעבודה, אלא מפני שלא יראה מזבח פגום.

סיום

אישוש נוסף להנחתנו, כי **אהל מועד** במשכן, וכמוהו – **האולם** במקדש, שימשו **מקום** למפגש העם עם אלהיו – בעת קיום מצוות **הראיון** – אפשר למצוא אצל יוסף בן מתתיהו (יוספוס) – מי שעוד ראה את המקדש המפואר שבנה הורדוס. הדברים מצויים בספרו "תולדות מלחמות היהודים עם הרומאים", תחת הכותרת "תכנית המקדש".⁵⁴ בעקבות תיאור "השער (המוליך מן האולם אל ההיכל) – וממעל לשער נמצאה גפן זהב" – מצוין: "ולפניהן נמצא מסך (פרכת) ... עשוי מעשה חושב תכלת ובוץ (שש) ותולעת-שני וארגמן" (סעיף ד).

אל מסך זה, מסתבר, מתייחס יוספוס בספרו "קדמוניות היהודים" – ספר שלישי פרק ו, ד סעיפים 122-133⁵⁵ – בעת שהוא מתאר את משכן אהל מועד.

לפי תיאורו, ניצב המסך בחזית האהל – נשען על חמשה עמודי זהב (סעיף 124). שימוש בחבלים שמשני צדדיו בטבעות שממעל לו – אפשר "לפרוש את המסך, לקפלו ולהעמידו בקרן-זווית, שלא יהא מפריע את הראייה – ובפרט בימים חשובים" (סעיף 128) – דהיינו ימי חג ומועד. ואכן, מבאר יוספוס, בסמוך: "מכאן נשאר המנהג, גם לאחר שבנינו את בית המקדש, שהיו פורשים מסך דומה על פני הכניסה" (סעיף 129) – כפי שתיאר לעיל ב"מלחמות היהודים".

ואמנם מסורת על טקס פתיחת המסך (הפרוכת) **להראות את כלי-הקדש שבהיכל לעולי-הרגל** – בימי חג ומועד – מובאת בבבלי, יומא נד ע"א:

אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל, מגללין (בכתבי-יד: מגלין) להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים (המצויירים עליה), שהיו מעורים (נוגעים בכתפיהם) זה בזה – ואומרים להן (לעולי הרגל): ראו חבתכם לפני המקום – כחבת זכר ונקבה".

ובדומה מובא בבבלי, חגיגה כו ע"ב:⁵⁶

"אלא מלמד, שמגביהין אותו ומראין בו לעולי-רגלים (את) לחם-הפנים ואומרים להם: ראו חבתכם לפני המקום".

הרב שטיינזלץ (אבן-ישראל)⁵⁷ מבאר על-אתר: "מאחר שאסור לישראלים להיכנס להיכל, מקום

52. סוכה מז ע"ב; יומא כו ע"ב; זבחים יב ע"א; ירושלמי, סוכה ד, ו; ירושלמי, יומא א, ה; תוספתא, סוכה ג.

53. ראו: י' אפרון, **חקרי התקופה החשמונאית**, תל אביב תש"ם, עמ' 145.

54. בתרגום י"ג שמחוני, תל-אביב תרפ"ג, ספר חמישי פרק ה, עמ' רצ-רצו.

55. בתרגום א' שליט, ירושלים-תל-אביב 1955, ספר שלישי, עמ' 86-87.

56. כך במקביל במנחות כט ע"א ויומא כא ע"ב; וכך גם מובא בירושלמי, חגיגה סוף פרק שלישי.

שם נמצא השולחן, היו מרימים את השולחן ומראים דרך הפתח לעולי-הרגלים העומדים בעזרה את השולחן ואת הלחם שעליו".

הנחה זו, שכלי-הקודש היו מוצגים לעיני-העם בבואו אל המקדש, בימי הבית השני – מקובלת על שמואל ספראי בספרו "העליה לרגל בימי הבית השני"⁵⁸.

ואלו דבריו: "מלבד ההשתתפות בעבודה ומצנת היום, בא העם למקדש לצפות בכלי-הקודש שהוצאו לעזרה, למען יחזה בהם העם. דבר זה אינו עולה בבהירות במקורות התנאיים, אך אין לפקפק בנוהג זה, המסתייע אף מהאונגליה, שנמצאה בין הפפירוסים האוכסירינכיים" – כפי שהוא מפרט בהמשך.⁵⁹

לסיום הוא מביא את דברי יוספוס ב"קדמוניות היהודים" – על פרישת המסך, וכן – את דברי רב קטינא על גלגול הפרכת, בגמרא ביומא, שהבאנו לעיל.

להשלמת התמונה, שקיבלנו ממה שהתחולל בחצר בית המקדש בתקופת הבית השני – מן הראוי לציין את הדברים, שעולים ממחקרו של יגאל ידן על "מגילת המקדש"⁶⁰ – יצירה של מי שאולי היה מנהיג קהילת 'היחד' במדבר יהודה (המכונה: "מורה-הצדק"), המזוהה, על ידי מרבית החוקרים, עם כת האיסיים.

לדעתו, במגילה, בתיאור בית המקדש העתידי "באחרית הימים" – ניתן מקום רחב לתיאור חצרות המקדש – יותר מאשר לתיאור המקדש עצמו. זאת, לדבריו, משום ש"עיקר הפולחן, שבו נטל העם חלק, התרחש לפיכך מחוץ לבית, היינו בחצרות"⁶¹ – תמונה, שעלתה לנו מן המקורות הבתר-מקראיים, המציעים את תמונת-הדברים בתקופת הבית השני.

סיכום

התחלנו את מסע עיונו בקבלת הצעה פרשנית, מהאדריכל חיוטין, לביטוי טכנולוגי במסכת המורכבת של הקמת המשכן: **שתי ידות ... משולבות ...**. משתמע ממנה, כי המשכן נחלק לשלושה חלקים: **קדש-קדשים** – ייחודי לאל, **קדש** – ייחודי לכהנים, ו**אהל מועד** – פתוח לעם כולו. **אל פתח אהל מועד**⁶² הגיע הפרט, כדי להביא את קרבנו, ואילו בחג ובמועד (בשבת ובר"ח) הגיע העם – כדי לראות את **פני האדון, ד', אלהי ישראל**⁶³ – לקיים את האמור: **ושכנתי בתוך בני ישראל, והייתי להם לאלהים**.⁶⁴

לאחר בדיקת השתמעויות הדברים באירועים, המתרחשים במשכן ובמקדש – בימי הבית הראשון והשני – הגענו להבנת המשמעות האידאולוגית של מצוות הריאיון: המקדש אינו משכנו של אל מיסתורי מרוחק מבני-אדם; במכוון – המקדש מוצג כמקום המפגש של האל עם העם –

57. **מסכת חגיגה**, ירושלים תשמ"ד, עמ' 114.

58. לעיל הערה 38, עמ' 178-181.

59. שם, עמ' 179.

60. י' ידן, **מגילת המקדש**, ירושלים תש"ן.

61. שם, עמ' 160.

62. ויקרא א 3; שמות כט 42.

63. שמות לד 23; כג 17; דברים טז 16.

64. שמות כט 44-45.

באוירה של התעלות-הנפש, הנוצרת בעקבות מגוון של אירועים, הכוללים הקרבת קרבנות, תפילה, שירה, נגינה וסעודות משפחתיות – כדברי הכתוב: **ושמחת לפני ד' אלהיך, אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר היתום והאלמנה אשר בקרבך – במקום אשר יבחר ד' אלהיך לשכן שמו שם.**⁶⁵ ההתכנסות לפני ד' באה אפוא לבטא את אחדות-העם – כדברי השירה: **ויהי בישרון מלך, בהתאסף ראשי-עם, יחד שבטי-ישראל.**⁶⁶

וכך מנסח את האידאה, שביסוד מעמד הריאיון של העם לפני האלהים, אליעזר שביד, בספרו, **סידור התפילה – פילוסופיה, שירה ומסתורין:**⁶⁷

זוהי התשתית הרעיונית, שעליה נוסדה עבודת-האלוהים במשכן, שהעם הקים לאלוהים בצאתו ממצרים, ואחר-כך – במקדש בירושלים, כדי לממש את היותו "ממלכת כהנים וגוי קדוש". כשהעם נאסף במשכן ואחר כך במקדש ועובד את האלוהים באמצעות הכהנים המייצגים אותו – יורדת "שכינתו" משמים ארצה, והברכה שופעת ממנו על עמו, שוב באמצעות כוהניו. ניתן דעתנו שוב לכך שמיתוס זה ממחיש, סמלית, מעמד פוליטי; העם התייצב לפני מלכו העליון במקדש בירושלים, כדרך שכל העמים התייצבו לפני מלכיהם האנושיים, שהתיימרו בסגולות אלוהיות.

ואכן סידור-התפילה שומר במבנהו על שלושה ממאפייני הריטואל, במשכן ובמקדש, כפי שהתפתחו בתמורת הדורות: הקרבת-הקרבנות, הברכה והתפילה, השירה והנגינה בכלים. הסידור פותח באמירת קרבנות, ממשיך בפסוקי דזמרא ומסיים בקריאת-שמע ותפילת-עמידה. בסיום כל חלק יבו הקדיש.

מה יהא הריטואל בעת שיוקם בית המקדש – במהרה בימינו?

לאלוהים – פתרוני!

65. דברים טז 11.

66. דברים לג 5.

67. ראו: שביד (לעיל הערה 24), עמ' 37.

